DOI: 10.33498/louu-2026-01-114

Наталія Гураленко

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету
(Чернівці, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0884-215X
n.huralenko@chnu.edu.ua

УДК 347.9:340.13

ТЕХНІКА СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ: РОЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФОРМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЛЕГАЛЬНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Анотація. У статті проведено теоретико-методологічний аналіз судової процедури як інституційної основи організації судової діяльності, яка формує нормативно визначений порядок здійснення правосуддя. Обґрунтовано, що право в динамічному вимірі постає не тільки як система нормативних приписів, а передусім як процес їх застосування, що набуває сталості, упорядкованості та визначеності завдяки процедурі. Завдяки процедурним механізмам та зв'язкам право формує структуровану систему взаємодії, у якій порядок протиставляється хаосу, свобода – свавіллю, а влада – анархії.

Підкреслено, що ефективне функціонування права неможливе поза процедурною формою, яка слугує структурним механізмом впорядкування правозастосовної діяльності та забезпечує її стабільність, послідовність і передбачуваність. У дослідженні розкрито основні характеристики судової процедури, зокрема її формалізованість, стадійність, послідовність, хронологічну визначеність, циклічність та системність внутрішніх зв'язків між елементами. Акцентовано увагу на тому, що процесуальна форма виступає не тільки технічним інструментом організації судового розгляду, а й передумовою забезпечення законності, встановлення істини та передбачуваності правосуддя. Судове рішення, позбавлене належної процесуальної форми, втрачає визначеність механізмів своєї реалізації, що своєю чергою істотно ускладнює, а часом і унеможливлює його ефективне виконання.

Зроблено висновок, що судова процедура виконує роль фундаментального інституційного механізму реалізації права, у межах якого відбувається поєднання принципу законності з вимогами формальної справедливості, а також узгодження легальності судового рішення з його суспільною легітимністю, що в сукупності гарантує авторитет судової влади.

Ключові слова: судова процедура; процесуальна форма; реалізація права; судове рішення; легальність; легітимність.

© Наталія Гураленко, 2026

Класична узагальнена теоретико-методологічна модель права безпосередньо ґрунтується на категоріях змісту та форми, адже правове регулювання суспільних відносин за своєю природою несумісне з аморфністю, невизначеністю, безмежністю та хаотичністю суспільних процесів. Виключно через надання юридичного значення певним соціальним фактам право завдяки процедурним механізмам та зв'язкам формує структуровану систему взаємодії, у якій порядок протиставляється хаосу, свобода – свавіллю,

а влада – анархії[1]. У цьому контексті процедура набуває безпрецедентного аксіологічного впорядкованого та регламентуючого значення. Актуалізуючи "ритмічну компетенцію", процедура виступає константою здійснення юридично значущих дій у встановленій послідовності та у чітко визначений час[2].

Досліджуючи право в динамічній площині, його слід сприймати як безперервний процес застосування та реалізації правил поведінки. У цьому ключі право складно уявити поза процедурною формою, яка постає не тільки формальним супроводом матеріальних норм, а й структурним каркасом, що організовує та фактично охоплює весь комплекс правозастосовних дій. Саме та обставина, що виникнення правовідносин обумовлене юридичними фактами, установленими законом, свідчить про роль інституційної природи права. Відповідно реалізація права перебуває в невід'ємному зв'язку із процедурою як легальною формою його прояву та вираження.

Процедура – іманентна та невід'ємна характеристика права, ключове та визначальне гносеологічне досягнення догматики, відкриття якої надало юриспруденції можливість самостійного розвитку та самовдосконалення. Вона функціонує як ключовий механізм еволюції правової системи, концентруючи в собі всі пізнавально-аналітичні процеси, пов'язані з її динамікою та змінами. Процедура не тільки забезпечує порядок правозастосування та відображає логічну структуру та внутрішню організацію права, а й демонструє, що логіко-догматичний підхід – автентичний метод юридичної науки та практики. Право не вичерпується процедурою, однак завжди прагне за допомогою неї відобразити суспільні відносини через прояв структурованих норм. Поза межами та відокремлено від інституційної форми права залишається тільки ідея справедливості, яка не наділена чіткими способами реалізації. Процедура окреслює механізм відтворення правової норми та встановлює межі правового простору юрисдикцій органів влади, у яких легітимність норм і легальність дій влади апробуються через їх системне та передбачуване застосування.

Основи доктринального пізнання у цій сфері розробляли фундатори та представники шкіл "вільного права" – Є. Ерліх, Ф. Жені, Г. Канторович; юриспруденції інтересів – Ф. Хекк, М. Рюммелін, П. Ертман; судової поведінки – Г. Шуберт; прагматичного інструменталізму – Р. Паунд, Б. Кардозо; правового реалізму – К. Ллевелін, К. Олівекрона, Дж. Френк, О. Холмс; правового процесу – Л. Фуллер, Г. Харт; інтерпретивізму – Р. Дворкін; екзистенціально-феноменологічної герменевтики – Г.-Г. Гадамер, П. Рікер, А. Кауфманн; неокантіанського спрямування – Р. Штаммлер, Г. Радбрух. У своїх працях вчені основну увагу приділяли обґрунтуванню рольової значущості судової

[1] Н Гураленко, В Гордєєв, 'Формальний характер судової процедури: теоретико-методологічні основи адміністративного судочинства' [2022] 1 Правова позиція 62.

[2] Rules of procedure of the court of justice <https://eur-lex.europa.eu/eli/proc_rules/2012/929/oj> (accessed 15.02.2026).

процедури при забезпеченні фундаментальних соціальних цінностей – свободи, рівності, справедливості, розумінню судової діяльності як особливої форми реалізації права, вияву критеріїв якості та визначенню основних правил техніки судового письма.

Метою дослідження є теоретико-методологічний аналіз судової процедури як фундаментальної інституційної основи організації судової діяльності, у межах якої відбувається поєднання принципу законності з вимогами формальної справедливості, а також узгодження легальності судового рішення з його суспільною легітимністю.

Судова діяльність належить до процесуальних сфер, у яких вирішальне значення має не тільки зміст здійснюваних дій, а й спосіб і порядок їх виконання. Формалізація, систематичність, повторюваність, фіксація, логічна структурованість, циклічність операцій, а також опосередкований характер взаємозв'язків і взаємодій між стадіями досягнення очікуваного результату, відображеного у відповідних процесуальних документах наочно демонструють конструктивну сутність судової процедури, її внутрішню архітектоніку та іманентні якісні ознаки.

Судовій процедурі властиві високий рівень визначеності та детальна нормативна регламентація, що, з одного боку, сприяє ефективному й результативному здійсненню суддею функцій організатора судового розгляду, а з другого – створює належні процесуальні умови для всіх інших учасників судового процесу, безпосередньо зацікавлених у його результатах. У структурній площині архітектоніка судового процесу виражається через низку властивих іманентних та якісних характеристик: послідовність процесуальних дій у межах взаємопов'язаних і визначених стадій, об'єднаних єдиною правовою метою; функціонування на ґрунті системи правил юридичної техніки; формальну фіксацію та документування результатів процесуальної діяльності у встановлених процесуальних документах[3].

Судова процедура історично стала первинною формою організації правосуддя, через яку рішення судової влади отримували легальний статус і суспільне визнання[4]. Процесуальний порядок застосування правових норм і сьогодні продовжує розглядатися як органічний та невід'ємний елемент їх функціонування. У цьому ключі процедура виконує не тільки роль технічного інструменту, що організаційно впорядковує діяльність суду та узагальнює реалізацію норм права, а виступає інституційним механізмом, що надає судовим рішенням загальнообов'язковості, забезпечує їх виконання. Позбавлене належної процесуальної форми судове рішення втрачає чіткість механізмів реалізації, що своєю чергою істотно ускладнює його подальше виконання.

pravoua.com.ua

[3] Н Гураленко, *Суддівське правопізнання: праксеологічний вимір* (Технодрук 2013) 237.

[4] А Федоренко, 'Судова процедура крізь призму гарантій прав людини: історико-правовий аспект' [2025] 3 Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 4 https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-3-1.

Сутність судової процедури виражається через її безпосередній функціональний зв'язок з вирішенням правових спорів та інших юридично значущих ситуацій, що потребують розгляду судом. У межах такої діяльності пізнаються та оцінюються обставини та юридичні факти, які передбачені чинним законодавством та здатні породжувати визначені правові наслідки. Похідними ознаками, що конкретизують правову природу судової процедури, є її нормативна регламентація процесуальними нормами, а також гарантоване забезпечення на базі системи правил і прийомів юридичної техніки. Власне останні й визначають організацію, фіксацію, упорядкованість судової діяльності та документальне оформлення її результатів.

Дуалізм "матеріальне – процесуальне" належить до базових методологічних засад юридичної теорії[5]. Матеріальне право визначає зміст правового регулювання і фіксує сутність юридично значущих дій, натомість процесуальне право встановлює нормативно впорядкований механізм, у межах якого такі дії набувають юридичної сили.

Процесуальні норми виступають правилами організаційного характеру: вони визначають процедури, форми, методи та способи реалізації матеріально-правових приписів. Їх основна роль та функціональне призначення полягає у створенні належних умов для ефективної дії матеріального права і досягнення визначеного правового результату. З огляду на вищезазначене процесуальне право має похідний характер щодо матеріальних приписів, оскільки формується як засіб та інструмент забезпечення їх дієвості. Норми, що регламентують порядок судового розгляду, водночас відображають екзистенційну природу правосуддя, виступаючи гарантією процедурної впорядкованості та досягнення формальної справедливості.

Судова процедура вирізняється високим рівнем нормативної регламентації, що, з одного боку, сприяє ефективному здійсненню суддею організаційних та управлінських функцій під час судового розгляду, а з іншого – гарантує учасникам провадження належні процесуальні умови для реалізації їх процесуальних прав та інтересів. Така процедура знаходить свій прояв через форму послідовно впорядкованих і нормативно визначених дій, спрямованих на досягнення єдиної мети[6] та структурно згрупованих у відносно самостійні стадії. У своїй сукупності кожна з автономних стадій судової процедури формує логічно вибудувану послідовність процесуального механізму, у межах якого жоден елемент не може бути довільно усунутий чи замінений іншим. Стадії судової процедури – регламентовані процесуальними нормами етапи здійснення юридично значущих дій суду, відокремлені у часі та логічно взаємопов'язані, які охоплюють розгляд правових спорів чи інших юридичних ситуацій, ухвалення судових рішень та можливість їх

[5] Гураленко (н 3) 238.

[6] О І Миколенко, О М Миколенко, Л М Токарчук, 'Процесуальна форма та процесуальний формалізм в сучасному правознавстві' [2025] 6 Право і суспільство 535 https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.74.

подальшого перегляду або оскарження. Незважаючи на те, що процедура може передбачати кілька варіативних нормативно визначених моделей та сценаріїв розвитку процесу, будь-які відхилення від установлених процесуальних правил недопустимі.

Важливою ознакою системності судової процедури є взаємопов'язаність і взаємозалежність її складових елементів. Така взаємодія спостерігається на різних рівнях процесуальної організації: як через зв'язок окремих стадій, так і через узгодженість конкретних процесуальних дій, що формують її зміст. Методологічно це відповідає принципу загального зв'язку, який орієнтує дослідження процесуальних явищ у площині системних взаємозалежностей та взаємовідношень. У цьому контексті сукупність численних зв'язків, що виникають між різними стадіями судової процедури, з одного боку, виступає передумовою їх узгодженого функціонування, а з іншого – підґрунтям існування власне самої процедури як цілісного процесуального механізму, що розвивається через взаємодію його складових елементів.

Окрім усталеної послідовності стадій, судова процедура характеризується чітко вираженим хронологічним виміром. Тривалість як усієї процедури, так й окремих її етапів, зазвичай співвідноситься з календарним часом і фіксується у формі процесуальних строків. Така часова організована структура забезпечує впорядкованість судової діяльності та дисциплінує перебіг процесуальних дій – від установлення часових меж для вчинення конкретних процесуальних дій до завершення відповідних етапів провадження. Враховуючи те, що календарний час виступає універсальним координатором соціального життя, хронологічна визначеність судової процедури, виражена у формі строків, надає їй не тільки формального, а й функціонально-інструментального значення. У цьому контексті надмірне затягування судового розгляду становить серйозну загрозу ефективності правосуддя, адже встановлення істини, а відповідно й відновлення справедливості зі значним запізненням можуть істотно знецінити їх вагу для суспільства та учасників судового процесу.

З метою запобігання надмірному затягуванню судового розгляду важливою процесуальною гарантією права на справедливий суд виступає категорія "розумного строку" розгляду справи національним судом. У практиці Європейського суду з прав людини це поняття належить до так званих автономних юридичних категорій, зміст яких формується незалежно від особливостей національного правового регулювання[7]. Саме через застосування цього критерію оцінюється ефективність судового провадження та дотримання державою зобов'язань щодо своєчасного здійснення правосуддя.

Судова процедура має циклічний характер, адже після завершення відповідного провадження вона може бути відновлена в повному обсязі, з

[7] Strannikov v. Ukraine (App 49430/99). European Court of Human Rights. Judgment. 03.05.2005 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68950> (accessed 15.02.2026).

pravoua.com.ua

відтворенням тієї самої логіки та послідовності процесуальних дій. Така повторюваність зумовлена існуванням процедур оскарження та перегляду судових актів, які дозволяють повернутися до вирішення правового спору чи іншої юридичної ситуації в межах установленої процесуальної форми. У низці випадків відновлення судової процедури також регламентується в межах визначених часових і процесуальних ритмів, що забезпечують стабільність та передбачуваність здійснення правосуддя. За ініціативою однієї зі сторін судового процесу циклічність судової процедури може бути відновлена. У випадках оскарження судового рішення процесуальний механізм фактично відтворює власний процесуальний ритм на рівні провадження в суді вищої інстанції. Подібне повторне розгортання процесуальних стадій у межах установленої правової форми спостерігається під час перегляду судових рішень у зв'язку із виявленням нових або виключних обставин.

Завершення судової процедури знаходить своє формальне та легальне вираження в судовому рішенні – акті застосування права, що ухвалюється судом та містить юридичну оцінку обставин, які стали предметом судового розгляду. У судовому рішенні відображається правова кваліфікація досліджених фактів. Подібно до інших процесуальних документів, воно повинно відповідати чітко встановленим вимогам юридичної техніки: бути законним, обґрунтованим, логічно структурованим, чітким за змістом, містити передбачені законом реквізити. Істотне порушення цих вимог може слугувати підставою для перегляду судового акта, його скасування або зміни в установленому процесуальному порядку.

При здійсненні правосуддя суд не керується логікою "права сильного", адже його діяльність покликана забезпечити не домінування сили, а реалізацію права на засадах верховенства права[8] та правової рівності. Саме тому судове рішення має ґрунтуватися на чітко визначених нормативних підставах. Ухвалюючи рішення, суддя діє відповідно до правових приписів та дотримується установленої процесуальної форми, що гарантує законність і обґрунтованість, легальність та легітимність відповідного акта.

Іманентною характеристикою судового рішення є така його властивість, завдяки якій воно зберігає власну якісну визначеність. Зміст судового рішення, зокрема рішення суду першої інстанції та акти судів апеляційного чи касаційного рівня, можуть істотно різнитися залежно від результатів оцінки доказів або переосмислення правової кваліфікації встановлених обставин. Змістовий компонент рішення, з формально-догматичної точки зору, не може розглядатися як його стала, незмінна чи визначальна основа. Фактичний і правовий зміст судового рішення можуть варіюватися як у контексті відповідності певним ціннісним орієнтирам правової системи, так і в площині інтерпретації нормативних приписів. Водночас відносна

[8] В Стратонов, 'Ефективна судова процедура в аспекті принципу верховенства права' [2024] 6 Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 38–43 https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-6-6.

незмінність форми судового рішення виступає тим елементом, який дає змогу ідентифікувати його як акт правосуддя та результат функціонування судової влади.

Формально визначена структура, логічна побудова вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин, а також дотримання процесуальних вимог до оформлення забезпечують сприйняття судового рішення як засобу інституційної стабілізації правозастосування. Завдяки цьому забезпечується тяглість правової процедури, а судове рішення може набувати або втрачати юридичні властивості без будь-якої трансформації його змісту[9]. Зокрема, у момент проголошення судове рішення ще не має ознак остаточної юридичної сили. Тільки після спливу передбаченого законом строку на його оскарження або завершення відповідних процедур судове рішення набуває властивості обов'язковості та підлягає виконанню. При цьому власне сам текст рішення, його аргументація та висновки залишаються незмінними, однак його правовий статус не залишається сталим, що свідчить про визначальну роль процесуальної форми у функціонуванні судових актів.

Висновки. Ефективне функціонування права неможливе поза процедурною формою, яка слугує структурним механізмом упорядкування правозастосовної діяльності та забезпечує її стабільність, послідовність і передбачуваність. У цьому контексті судова процедура виступає інституційною основою організації судової діяльності, формуючи нормативно визначений порядок здійснення правосуддя. Її внутрішня архітектоніка визначається високим ступенем формалізації, чіткою стадійністю, логічною послідовністю, хронологічною циклічністю процесуальних дій, що своєю чергою надає судовому процесу системного характеру та сприяє підтриманню правового порядку. Будучи особливим різновидом юридичної техніки, судова процедура виконує роль фундаментального інституційного механізму реалізації права, через який забезпечується нормативно впорядковане застосування правових приписів. Саме в її межах відбувається поєднання принципу законності з вимогами формальної справедливості, а також узгодження легальності судового рішення з його суспільною легітимністю, що в сукупності гарантує авторитет судової влади.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Huralenko N, *Suddivske pravopiznannia: prakseolohichnyi vymir* (Tekhnodruk 2013) (in Ukrainian).

[9] О Дуфенюк, 'Формалізм у кримінальному провадженні: сутність та ризики дисбалансу' [2022] 6 Юридичний вісник 91 https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.11.

Journal articles

2. Dufeniuk O, 'Formalizm u kryminalnomu provadzhenni: sutnist ta ryzyky dysbalansu' [2022] 6 Yurydychnyi visnyk 91 https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.11 (in Ukrainian).
3. Fedorenko A, 'Sudova protsedura kriz pryzmu harantii prav liudyny: istoryko-pravovyi aspekt' [2025] 3 Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii 4 https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-3-1 (in Ukrainian).
4. Huralenko N, Hordieiev V, 'Formalnyi kharakter sudovoi protsedury: teoretyko-metodolohichni osnovy administratyvnoho sudochynstva' [2022] 1 Pravova pozytsiia 62 (in Ukrainian).
5. Mykolenko O I, Mykolenko O M, Tokarchuk L M, 'Protsesualna forma ta protsesualnyi formalizm v suchasnomu pravoznavstvi' [2025] 6 Pravo i suspilstvo 535 https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.6.74 (in Ukrainian).
6. Stratonov V, 'Efektyvna sudova protsedura v aspekti pryntsypu verkhovenstva prava' [2024] 6 Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii 38–43 https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-6-6 (in Ukrainian).

Nataliia Huralenko

THE TECHNIQUE OF JUDICIAL PROCEDURE: THE ROLE OF PROCEDURAL FORMS IN ENSURING THE LEGALITY OF JUDICIAL DECISIONS

Abstract. The article provides a theoretical and methodological analysis of judicial procedure as the institutional foundation for the organization of judicial activity, which establishes a normatively defined framework for the administration of justice. It is substantiated that, in its dynamic dimension, law manifests itself not merely as a system of normative prescriptions but primarily as a process of their application, which acquires stability, orderliness, and determinacy through procedural regulation. Through procedural mechanisms and structural interconnections, law forms an organized system of interaction in which order is opposed to chaos, freedom to arbitrariness, and authority to anarchy.

The study emphasizes that the effective functioning of law is impossible outside a procedural framework, which serves as a structural mechanism for organizing law-enforcement activity and ensuring its stability, consistency, and predictability. The research identifies the key characteristics of judicial procedure, including its formalized nature, stage-based structure, logical sequence, chronological determinacy, cyclical development, and the systemic interrelations among its constituent elements. Particular attention is paid to the fact that procedural form functions not only as a technical instrument for structuring judicial proceedings but also as a prerequisite for ensuring legality, establishing the truth, and maintaining the predictability of justice. A judicial decision deprived of an appropriate procedural form loses the clarity of its mechanisms of implementation, which, in turn, significantly complicates and sometimes even prevents its effective enforcement.

It is concluded that judicial procedure performs the role of a fundamental institutional mechanism for the realization of law, within which the principle of legality is harmonized with the requirements of formal justice, while the legality of a judicial decision is aligned with its social legitimacy. Taken together, these elements ensure the authority and credibility of the judiciary.

Keywords: judicial procedure; procedural form; implementation of law; judicial decision; legality; legitimacy.